

ЙАСАУИДІҢ ЭКЗИСТЕНЦИАНАЛДЫҚ ФИЛОСОФИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ

Аннотация. Қожа Ахмет Йасауидің философиясының экзистенциалдық аспектілері зерттеледі. Философиялық талдау, мәтіндік талдау (герменевтика), құндылықтық-бағалаушытық және семантикалық талдау әдістері қолданылды. Йасауидің "Диуани Хикмет" шығармасындағы фәни мен бақилық, нәпсімен күрес, рухани жетілу және жүрек тазалығы туралы идеялары талданып, олардың адамның болмысын түсінудегі орны ашылды.

Йасауидің рухани ізденіске, өзін-өзі тануға және Жаратушымен байланыс орнатуға шақыратын ілімі қазіргі қоғамдағы рухани дағдарыстарды еңсеруге арналған құнды бағыт ретінде қарастырылады. Оның идеялары ұлттық рухани жаңғыруға ықпал етіп, экзистенциалдық философиямен сабақтастығы көрсетілді. Зерттеу нәтижелері Йасауи ілімінің қазақ философиясындағы және жалпыадамзаттық мәдениеттегі маңызын айқындап, оның қазіргі заман үшін өзектілігін дәлелдейді.

Тірек сөздер: Қожа Ахмет Йасауи, Диуани Хикмет, Экзистенциализм, Адам болмысы, Өмірдің мәні, Фәни және бақилық, Сопылық философия, Рухани жетілу, Жүрек тазалығы.

Кіріспе. Қазақ даласының ұлы ойшылы, сопылық ағымның негізін қалаушы Қожа Ахмет Йасауидің философиясы және оның экзистенциалдық аспектілерін зерттеу қазіргі уақытта ерекше өзекті болып отыр. Бұл өзектілік бірнеше маңызды факторларға негізделген. Біріншіден, қазіргі жаһандану үдерістері мен материалдық құндылықтардың басым болуы рухани құндылықтардың әлсіреуіне әкелуде. Бұл жағдай адамдар арасында жалғыздық, өмірдің мағынасыздығы, рухани дағдарыстар сияқты мәселелерді тудырады. Йасауидің философиясы, әсіресе оның экзистенциалдық идеялары, осындай проблемаларды шешуде ерекше маңызды. Ол өмірдің өткіншілігі мен оның мәңгілік мәнін түсінуге, рухани

жетілуге, нәпсімен күресуге және ішкі тыныштыққа жетуге жол көрсетеді.

Екіншіден, Қазақстанда жүріп жатқан рухани даму үдерістері аясында ұлттық болмысты сақтау және ұлттық рухани құндылықтарды жаңғырту мәселелері өзекті болуда. Осы тұрғыда Йасауидің ілімі ерекше маңызға ие. Оның сопылық философиясы қазақ халқының рухани мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады және ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етеді.

Сонымен қатар, қазіргі заманда экзистенциализм мәселелеріне деген қызығушылық артуда. Йасауидің философиясы адамның өмірдегі орны, оның мақсаты және болмыстың шынайы мәнін түсіну мәселелерімен үндес келеді. Йасауидің идеялары экзистенциализмнің кейбір ұғымдарына жақын

болғандықтан, бұл тақырыпты зерттеу исламдық және экзистенциалдық философияның өзара байланысын көрсетуге мүмкіндік береді.

Ақырында, Йасауидің шығармалары мен философиясы тек қазақ халқы үшін ғана емес, бүкіл түркі және ислам әлемі үшін де маңызды. Оның іліміндегі рухани-адамгершілік құндылықтар жалпыадамзаттық философияға елеулі үлес қосады. Сондықтан оның идеяларын кеңінен зерттеу әлемдік философиялық мұраға жаңа көзқарас беріп, оның жаһандық деңгейдегі маңыздылығын аша түседі. Йасауи философиясының экзистенциалдық аспектілері қазіргі заманның рухани мәселелеріне жауап табу үшін баға жетпес құндылық болып табылады.

Йасауи философиясының экзистенциалдық аспектілерін зерттеудің жаңашылдығы бірнеше маңызды қырларымен ерекшеленеді. Ең алдымен, Йасауидің философиясын экзистенциалдық мәселелер тұрғысынан қарастыру ислам дүниетанымының экзистенциализмге қосатын үлесін көрсетеді. Классикалық экзистенциализм көбінесе батыс философтарының идеяларына негізделгенімен, Йасауидің ілімі бұл бағытты исламдық тұрғыдан толықтырады. Ол адамның өмірдегі орны, болмыстың мәні және ішкі рухани ізденіс туралы мәселелерді жаңа қырынан аша отырып, исламдық рухани ілімдер мен экзистенциалдық философияны біріктірудің бірегей мысалын береді.

Сондай-ақ, Йасауидің сопылық философиясын заманауи контексте қарастыру осы зерттеудің жаңашыл аспектілерінің бірі болып табылады. Йасауидің сопылық ілімі көбінесе тарихи және теологиялық тұрғыдан зерттелсе, оны қазіргі заманның философиялық мәселелерімен байланыстыра талдау сирек кездеседі.

Бұл тәсіл Йасауидің ілімін қазіргі қоғамдағы рухани дағдарыстарды шешу құралы ретінде қолдануға мүмкіндік береді. Йасауидің адам өмірінің өткіншілігі, жалғыздықты қабылдау және нәпсімен күрес туралы идеялары бүгінгі адамның экзистенциалдық мәселелеріне жауап бере алады.

Сонымен қатар, Йасауи ілімінің қазақ философиясындағы орны ерекше назар аударуды қажет етеді. Қазақ философиясы шеңберінде Йасауи идеяларының маңыздылығы мен ықпалы әлі де толық ашылмаған. Оның рухани жетілу, жалғыздықты қабылдау және мәңгілікке ұмтылу идеяларын қазақ халқының рухани жаңғыру үдерістерімен байланыстыра қарастыру зерттеудің жаңашылдығын айқындайды. Бұл бағыт Йасауидің философиясын қазіргі қазақ қоғамының рухани мұрасымен интеграциялап, оны ұлттық және жаһандық деңгейде жаңа тұрғыдан ұғынуға жол ашады. Осылайша, Йасауидің ілімі тек өткеннің мұрасы ретінде ғана емес, қазіргі заманның рухани мәселелерін шешуде де өзекті құндылық болып табылады.

Зерттеу шарттары мен әдістері. Йасауи философиясының экзистенциалдық аспектілері Қазақстанда және халықаралық деңгейде бірнеше зерттеулердің нысанына айналған. Қазақстандық ғалымдар Йасауидің іліміне философиялық, теологиялық және мәдени қырынан талдау жасап, оның шығармаларындағы рухани және моральдық құндылықтарды зерттеп келеді. Әсіресе, М.Бурабаев [1], Ә.Нұрманов [2], М.Балтабаев [3] және т.б. ғалымдар Йасауи философиясын қазақ дүниетанымының қалыптасуына ықпал еткен мұра ретінде қарастырып, оның адам өмірінің мәні мен рухани жетілуге қатысты көзқарастарын талдады. Халықаралық деңгейде Йасауи іліміне Түркия, Иран, Орталық Азия

елдерінің ғалымдары қызығушылық танытып, оның сопылық философиядағы орны мен рухани құндылықтарын зерттеп келеді.

Ирандық философ Сеййед Хосейн Насрдың «*Islamic Philosophy from Its Origin to the Present: Philosophy in the Land of Prophecy*» («Ислам философиясы: бастауларынан қазіргі уақытқа дейін. Пайғамбарлық жеріндегі философия») еңбегі ислам философиясының тарихи дамуы мен оның қазіргі әлемдегі орнын жан-жақты қарастырады. Бұл еңбекте ислам философиясының ерекшеліктері, оның негізгі ағымдары мен идеялары талданып, исламдық ойлаудың жалпыадамзаттық философияға қосқан үлесі талқыланады.

Наср ислам философиясындағы сопылықтың (суфизм) бағытының орны мен оның ислам ойлау жүйесіндегі маңызын терең түсіндіреді. Сопылық – адам мен Құдайдың өзара қарым-қатынасын, рухани жетілу мен ішкі тазалықты зерттейтін философия. Наср сопылық философияның мұсылман мәдениетіндегі маңызды рөлін атап, оның экзистенциалдық философиямен ұқсастығына назар аударады [4].

Йасауи мұрасы Батыс әлемінің философтарының назарынан да тыс қалмады. Мысалы, неміс философы және исламтанушысы Аннемари Шиммель «*Mystical Dimensions of Islam*» («Исламның мистикалық қырлары») кітабі сопылықтың ішкі мәнін, оның рухани және философиялық негіздерін жан-жақты ашатын құнды еңбек. Шиммель ислам мистицизмінің бай рухани мұрасын тек мұсылман мәдениетінің аясында ғана емес, жалпыадамзаттық құндылықтар тұрғысынан қарастырады. Кітап сопылық философияны қазіргі заманғы рухани ізденістермен байланыстыруға және оның жаһандық деңгейдегі

маңыздылығын түсінуге мүмкіндік береді. Бұл еңбек ислам философиясы мен мәдениетіне қызығушылық танытатын кез келген оқырман үшін таптырмас дереккөз болып табылады [5].

Соған қарамастан, Йасауи философиясының экзистенциалдық аспектілері, оның ішінде жалғыздық, нәпсімен күрес, фәни мен баки мәселелері толық зерттелмей келеді және осы бағыттағы ғылыми талдаулардың әлі де жетіспейтінін байқауға болады.

Йасауи философиясының экзистенциалдық аспектілерін зерттеу үшін бірқатар әдістер қолдануға болады, бұл әдістер оның идеяларын терең түсінуге және қазіргі қоғамдағы өзектілігін ашуға мүмкіндік береді. Философиялық талдау әдісі арқылы Йасауидің өмір, өлім, болмыс, жалғыздық және рухани жетілу туралы идеялары жан-жақты қарастырылады. Экзистенциалдық ұғымдарға талдау жасау арқылы оның өмірлік құндылықтары, адамның ішкі жан дүниесін тану, уақытша және мәңгілік өмірдің өзара байланысы секілді тақырыптар зерттеледі. Бұл әдіс Йасауидің негізгі идеяларын жүйелі түрде түсіндіруге және олардың қазіргі заманмен байланысын көрсетуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, мәтіндік талдау немесе герменевтикалық әдіс Йасауидің "Диуани Хикмет" шығармасын зерттеуде ерекше маңызды. Бұл әдіс арқылы шығармалардағы астарлы мағыналар, поэтикалық және рухани құрылымдар анықталады. Йасауидің жырларында қолданылған символдар мен метафоралар, адамның ішкі жан дүниесін түсіну жолындағы символикалық бейнелер герменевтикалық талдау арқылы ашылады. Бұл тәсіл оның философиясының құрылымын және экзистенциалдық

мазмұнын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Йасауидің философиясын қазіргі заманғы құндылықтар жүйесімен байланыстыру үшін құндылықтық-бағалауыштық талдау әдісі қолданылады. Бұл әдіс Йасауидің рухани мұрасының қазіргі қоғамдағы маңыздылығын бағалауға көмектеседі. Құндылықтық талдау арқылы оның идеяларының бүгінгі қоғамдағы мәні, адамның рухани дамуына қосар үлесі анықталады. Бұл әдіс қазіргі қазақ қоғамындағы рухани жаңғыру процестерінде Йасауи ілімінің орнын көрсетуге мүмкіндік береді.

Семантикалық талдау Йасауидің шығармаларындағы негізгі ұғымдардың, мысалы, фәни, бақи, рухани жетілу, нәпсі және жалғыздық секілді терминдердің мағыналарын терең түсінуге бағытталады. Бұл әдіс арқылы Йасауидің мәтіндеріндегі негізгі философиялық және діни ұғымдардың семантикалық аясын зерттеу оның сөздік әлемін және рухани ілімінің мағынасын аша түседі. Осы әдістерді үйлесімді түрде қолдану Йасауи философиясының экзистенциалдық аспектілерін жан-жақты түсінуге және оның бүгінгі қоғамдағы рөлін айқындауға жол ашады.

Зерттеу нәтижелерін талқылау. Қожа Ахмет Йасауи философиясы адам өмірінің терең мәнін, оның өткіншілігі мен мәнділігі туралы түсініктерді көрсетеді. Оның ілімі бүгінгі күннің экзистенциалдық философиясымен сабақтас, өйткені ол адам болмысының мәні, өмірдің мақсаты, жалғыздық пен рухани ізденіс сияқты күрделі мәселелерді көтереді. Экзистенциализм – бұл адамның өмірдегі орны, оның ішкі мазасыздығы және өмірдің терең мәнін іздеу мәселелеріне жауап іздейтін философиялық бағыт. Йасауидің ілімі де осы бағытқа жақын, себебі ол адамның Жаратушымен байланысын, рухани

дамуын, ішкі жалғыздықты қабылдауын ерекше назарда ұстайды.

Қожа Ахмет Йасауи ерте жастан өмірдің қиындықтарын бастан кешіргендіктен, адам болмысы мен оның рухани ізденісін терең түсінген. Ол «Диуани Хикмет» еңбегінде өмірдің өткіншілігін терең сезініп, өзінің дүниетанымында мәңгілік пен рухани мәнге назар аударғандығын айтады [6. 27-30 б.б.].

Йасауи ілімі адам болмысының мәні туралы сұрақтарды көтереді. Йасауи адам болмысын Жаратушыға деген байланыстың шеңберінде қарастырады және әрбір адамның шынайы мәнін осы байланысты түсіну арқылы аша алатынына сенеді. Оның ілімі бойынша адам өмірінің негізгі мақсаты – рухани кемелдікке жету, яғни өзінің болмысын, ішкі жан дүниесін танып, Жаратушымен үйлесімділікке жету: «Алланың болмысын тану. Ең жоғарғы БОЛМЫСҚА ұмтылыс. Алланың бейнесін тану үшін Жаратылыс бастауын еш риясыз, еш саудасыз жақсы көруді, оның дидарына Ғашық болуды ұсынады» [7. 48 б.].

Йасауи болмыс ұғымын адамның тек физикалық өмірімен шектемейді. Оның түсінігінде адамның болмысы – бұл рухани және моральдық ізденіс арқылы ашылатын терең әлем. Жүрек тазалығы Йасауи философиясында ерекше орын алады. Йасауи жүректі рухани орталық ретінде қарастырады, ол адамның барлық ойлары мен әрекеттерінің қайнар көзі. Жүрек таза болған кезде ғана адам шынайы тыныштыққа жетіп, Жаратушыны сезіне алады. Бұл оның сопылық тәжірибесінде жүректің орталық рөлін көрсетеді. «Ясауи хикметтеріндегі адами қасиеттің ұясы тазалық, ізгілік болса, ізгіліктің нәр алар көзі – жүрек» [8. 94 б].

Йасауидің «жүрекке оралу» идеясы адамның шынайы болмысы оның

сыртқы дүниесінде емес, ішкі жан дүниесінде жасырынғанын меңзейді [9. 41 б]. Йасауи үшін жүрек – рухани әлемнің өзегі, адамның Жаратушымен байланыс орнататын орны.

Жүрекке оралу – бұл тек философиялық емес, сонымен бірге практикалық қадам. Йасауидің ілімінде жүрек тазалығы маңызды орын алады. Ол адамның жүрегі таза болғанда ғана, оның шынайы мәні ашылып, Жаратушыны тануға мүмкіндік алады деп есептейді. Мұндай тазалыққа жету үшін адам нәпсімен күресіп, өзінің рухани өмірін жетілдіруі керек.

Экзистенциалдық мазмұнды қалыптастыратын негізгі ұғымдары:

Қожа Ахмет Йасауидің философиясында фәни (уақытша өмір) мен бақилық (мәңгілік өмір) ұғымдары ерекше орын алады және олар адамның рухани дамуының негізі ретінде қарастырылады. Бұл екі ұғым Йасауидің рухани жетілу туралы көзқарастарының маңызды бөлігін құрайды. Йасауи бұл екі ұғымды бір-біріне қарсы қойып қана қоймай, олардың адамның өмірі мен рухани ізденісіне қалай әсер ететінін көрсетеді.

Йасауи «Тұп-тура тәңіріге бастым қадам, Пәниді жүз мың талақ еттім міне» деп, [6, 54 б.] бұл өлең жолдарында оның сопылық философиясында маңызды орын алатын фәни және бақи ұғымдары арқылы адамның рухани жолын сипаттайды. Мұнда фәни мен бақи арасындағы терең қарама-қайшылық және адамның осы өткінші дүниеден мәңгілік құндылықтарға ұмтылуы көрініс табады.

Фәни дүние – бұл уақытша өмір мен материалдық әлемді білдіретін ұғым. Йасауидің түсінігінде, фәни дүние адамның шынайы рухани дамуына кедергі келтіретін өткінші

қызығушылықтар, нәпсі құмарлықтар мен жалған құндылықтардың мекені. Ол бұл дүниенің алдамшы екенін және адамның шынайы мақсатынан алшақтататынын түсінген. «*Жүз мың талақ*» деген гиперболалық қолданыс Йасауидің фәни дүниеден толықтай бас тартқанын, оның жалғандығын мойындағанын және өз өмірін рухани жетілуге арнағанын білдіреді.

Фәни дүние материалдық құндылықтарға, өткінші құмарлықтарға және жалған сезімдер мен уақытша ләззаттарға толы. Бұл дүниенің құндылықтары адамның нәпсісіне негізделген қалауларды қанағаттандыруға бағытталған, сондықтан рухани кемелдікке жетуге кедергі жасайды. Йасауи үшін фәни өмір адамның сынақ алаңы болып табылады, ал оның негізгі мақсаты – осы дүниеге байланып қалмай, шынайы, мәңгілік құндылықтарды табу. Адам бұл жолда материалдық құндылықтарды жеңіп, рухани әлемге көтерілуге ұмтылуы керек. Осылайша, фәни дүниеден арылу адамның рухани жетілуінің және мәңгілік құндылықтарға қол жеткізудің маңызды қадамы болып табылады.

Бақи дүние – мәңгілік өмір, рухани әлем және шынайы құндылықтардың мекені. Қожа Ахмет Йасауи бақи дүниені адамның ең басты мақсаты деп санайды. Оның түсінігінде бақи дүниеге жету үшін адамның нәпсіден арылуы, жүрегін тазартуы және Жаратушымен терең рухани байланыс орнатуы қажет. «*Тұп-тура тәңіріге бастым қадам*» деген жол Йасауидің бақи дүниеге ұмтылудағы рухани ізденісі мен оның мақсатына деген нық сенімі мен шешімін білдіреді. Бұл қадам сопылықтағы негізгі рухани тәжірибені көрсетеді, ол адамның өзіндік шектеулерін жеңіп, шынайы құндылықтарға бет бұруын білдіреді.

Бақи дүние мәңгілік рухани құндылықтарды, Жаратушыға жақындауды және ішкі тыныштық пен рухани кемелдікті қамтиды. Бұл шынайы рухани әлемде адамның жан дүниесі Жаратушымен үйлесім табады, және ол шынайы тыныштыққа жетеді. Йасауи ілімінде бақи дүниеге жету үшін адамның фәни дүниенің өткіншілігін түсінуі және одан толықтай бас тартуы қажет деп есептеледі. Бұл адамның рухани жетілуінің шыңы ретінде сипатталады. Бақи дүние Йасауи философиясында адамның Жаратушымен мәңгілік байланысқа түсуін және рухани кемелдікке жетуін білдіреді.

Фәни мен бақи ұғымдары Қожа Ахмет Йасауидің философиясында бір-біріне қарама-қайшы әлемдер ретінде сипатталады. Фәни дүние – бұл адамның уақытша қызығушылықтары мен құмарлықтарына негізделген өткінші өмірдің бейнесі, ал бақи дүние шынайы және мәңгілік құндылықтарды білдіреді. Йасауи үшін фәни дүние адамның рухани дамуына кедергі келтіретін алдамшы құмарлықтар мен жалған сезімдерден тұрады. Бақи дүние, керісінше, адамның шынайы мақсатына жету жолындағы мәңгілік өмір мен рухани тыныштықтың мекені ретінде қарастырылады.

Бұл екі ұғым арасындағы қарама-қайшылық адамның рухани жетілуі үшін маңызды. Фәни дүниеге байланып қалу адамның рухани дамуын тежейді және оның өткінші құндылықтарға тәуелді болуына әкеледі. Ал бақиға ұмтылу адамды нәпсіден арылуға, ішкі жан дүниесін тазартуға және Жаратушыға жақындауға жетелейді. Йасауи адамның негізгі мақсаты фәни өмірді бақи дүниеге дайындық кезеңі ретінде пайдалану деп есептейді. Бұл дүниені шынайы бақытқа жетудің құралы ретінде қарастыра отырып, оған

байланып қалмаудың маңыздылығын ерекше атап өтеді.

Йасауидің ілімі бойынша, фәни дүниенің өткіншілігін түсіну адамды рухани ізденіске итермелейді. Адам өзінің уақытша өмір сүретінін, оның соңғы екенін түсінгенде, мәңгілік құндылықтарға бет бұрады. Бұл түсінік адамның материалдық игіліктерге, билікке немесе басқа уақытша дүниелік құндылықтарға тәуелді болмауына ықпал етеді. Йасауидің хикметтері адамның материалдық өмірге байланып қалмай, шынайы рухани құндылықтарға ұмтылуы қажеттігін көрсетеді.

Йасауидің ілімінде рухани ізденіс фәни өмірдің мәнін түсінуден басталады. Адам өзінің болмысы мен өмірінің өткіншілігін мойындағанда, ол мәңгілік өмірге дайындала бастайды. Бұл рухани тазалық, нәпсімен күресу, Жаратушыға деген махаббат арқылы жүзеге асады. Йасауи адамның жүрегі таза болғанда ғана, ол бақи өмірдің мәнін түсініп, оған лайықты бола алады деп сенген.

Қазіргі заманда материализм мен тұтынушылық мәдениеті басымдыққа ие болып, адамдар рухани құндылықтардан алыстап барады. Йасауидің фәни мен бақилық туралы ілімі осы мәселелерді шешуде ерекше маңызды. Ол адамдарды уақытша дүниелік қызығушылықтардан бас тартып, мәңгілік рухани құндылықтарға назар аударуға шақырады. Йасауидің идеялары адамның өмір сүру мақсатын қайта қарауға, оның болмысындағы терең мәнді түсінуге және рухани дамуға жол ашады.

Қожа Ахмет Йасауидің философиясында сопылық тәжірибе адамның ішкі тыныштығына, рухани жетілуіне және Жаратушымен байланыс орнатуына жетелейтін маңызды жол ретінде қарастырылады. Сопылық тәжірибе адамның жан дүниесін тазартып, өзін-өзі тануға және шынайы

рухани құндылықтарға жетуге бағытталған. Йасауи бұл тәжірибені өмірінің басты мақсаты ретінде қабылдап, оны ұстанудың маңыздылығын өз шығармаларында кеңінен түсіндірді.

Сопылық – адамның нәпсісін тазартып, рухани кемелдікке жету жолы. Йасауидің ілімінде бұл рухани жол бірнеше маңызды кезеңдерден тұрады: адамның өз нәпсісін мойындауы, одан арылу үшін күресуі және жүрегін тазарту арқылы Жаратушыға жақындауы. Йасауи былай дейді: «*Бейнетсіз нәпсің өліп, нәсіп қонбас*» [6, 55 б.]. Бұл сөздері адамның ең үлкен жауы – оның өз нәпсісі екенін білдіреді. Нәпсі адамның материалдық құмарлықтарына, эгоизмге, жалған құндылықтарға ұмтылуына себеп болады, ал олар шынайы рухани жетілуді тежейді.

Сопылық тәжірибе адамның нәпсімен күресіп, рухани тазалыққа жетуіне мүмкіндік береді. Йасауи бұл процесті адамның ішкі әлеміндегі арылу, Жаратушыға деген махаббат пен шынайы сенім арқылы жүзеге асырады деп түсіндірді. Ол рухани жетілуді өмірдің басты мақсаты ретінде қарастырып, адамның болмысы мен оның Жаратушымен байланысы арасындағы үйлесімділікті атап көрсетеді.

Йасауи «*Нәпсіңді теп, нәпсіңді теп, патшағар*» деп, [6, 110 б.] нәпсімен күрес – адамның ең маңызды міндеттерінің бірі деп тұжырымдайды. Бұл күрес тек адамның жаман әдеттерімен немесе материалдық қызығушылықтарымен шектелмейді; ол адамның ішкі жан дүниесін тазарту, жаман ойлардан арылу және өзіндік кемелдікке жету үшін күресті білдіреді. Нәпсімен күресу арқылы адам рухани әлемін тазартып, жүрегінде Жаратушыға орын ашады.

Йасауи сопылық тәжірибенің басты мақсаты – адамның ішкі тыныштығына қол жеткізу екенін айтады. Бұл тыныштық тек сыртқы жағдайлардан ғана емес, адамның ішкі жан дүниесінің үйлесімділігінен туындайды. Ішкі тыныштыққа жету үшін адам материалдық дүниеге байланып қалмай, өзінің рухани өмірін дамытуы қажет.

Сопылық жолдың маңызды кезеңдерінің бірі – Жаратушыға толықтай сенім артып, оған сүйіспеншілікпен ұмтылу. Йасауидің ілімінде бұл сүйіспеншілік адамның жүрегін толтырып, оның өміріне шынайы мән береді. Сопылық тәжірибеде ішкі тыныштыққа қол жеткізу адамның Жаратушыға жақындауы мен оны шын жүректен тану арқылы мүмкін болады.

Йасауи үшін сопылық тәжірибе тек рухани ізденіс қана емес, адамның өмірінің мәнін ашудың жолы. Бұл тәжірибе арқылы адам өзін-өзі таниды, өзінің Жаратушымен байланысын түсінеді және өмірінің мақсатын анықтайды. Йасауидің сопылық ілімі бойынша адамның шынайы мақсаты – Жаратушыға жақындау және оның разылығын алу.

Сопылық тәжірибе адамның материалдық өмірден рухани өмірге көшуіне көмектеседі. Бұл процесс адамның өзіндік шектеулерін жеңіп, рухани еркіндікке жетуіне мүмкіндік береді. Йасауи сопылықты адамның өзін-өзі табу, шынайы мәнді іздеу және рухани дамуға жету жолы ретінде қарастырады.

Йасауидің сопылық тәжірибесі қазіргі қоғам үшін де ерекше маңызға ие. Қазіргі заманның материализмге, тұтынушылыққа және сыртқы жылтырақ құндылықтарға бағдарланған өмір салты адамдарды рухани мазасыздыққа және мағынасыздық сезіміне әкеліп отыр. Йасауидің ілімі адамдарды ішкі жан

дүниесін тазартып, шынайы тыныштыққа қол жеткізуге шақырады.

Сопылық тәжірибе қазіргі қоғамда рухани тәрбиенің, өзара түсіністік пен ішкі тепе-теңдіктің қайнар көзі бола алады. Йасауидің «нәпсімен күрес» туралы идеялары адамдарға өз болмысын тереңірек түсінуге, өмірдің шынайы мәнін табуға және рухани құндылықтарды жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Йасауи философиясында жалғыздық пен рухани жалғыздықтың рөлі ерекше. Ол жалғыздықты қабылдау арқылы адамның рухани жетілуін көреді. Йасауи былай деп жазады: *«Алла» деуден күні-түні әсте де мен тынбайын, запыран құсып, зар илейін, өзгеге бас бұрмайын»* [9. 58 б.]. Йасауидің бұл өлең жолдарында жалғыздық мәселесі қозғалады. Өлеңде адамның шынайы рухани ізденісі, Жаратушыға деген адалдығы және сыртқы әлемнен алшақтап, толықтай Жаратушыға бет бұру идеясы бейнеленген. Бұл философиялық тұрғыдан жалғыздық ұғымымен тығыз байланысты.

Йасауидің *«Запыран құсып, зар илейін»* жолдары рухани ізденістің ауыртпалығын және адамның өз жанын тазарту жолындағы күресін көрсетеді. Бұл күрес көбінесе адамның өзімен-өзі қалуын және ішкі жан дүниесінің тереңдігіне үңілуін талап етеді. Мұнда жалғыздықтың физикалық емес, рухани формасы көрініс табады. Адамның мұндай рухани жалғыздығы Жаратушыға деген адалдығы мен жан тазалығына жету үшін қажет кезең болып табылады.

«Өзгеге бас бұрмайын» жолдары жалғыздықты тікелей емес, жанама түрде сипаттайды. Мұнда адамның барлық назарын тек Жаратушыға бағыттауы, сыртқы әлемнен және адамдардан оқшаулануы туралы айтылады. Сопылық философияда бұл

«сыртқы жалғыздық» деп аталады, ол адамның материалдық өмірден алшақтап, рухани әлемге бет бұруын білдіреді. Бұл жалғыздықтың мәні адамның Жаратушымен толық үйлесімге жетуіне және рухани кемелдікке ұмтылуына жол ашады.

Жалғыздықты қабылдау – адамның өзін-өзі тануы мен рухани кемелдікке жету жолындағы маңызды қадам. Қожа Ахмет Йасауи ілімінде жалғыздық тек сыртқы жағдай емес, адамның ішкі әлемін зерттеу, өзін-өзі жаңғырту және Жаратушымен терең байланыс орнату тәсілі ретінде қарастырылады. Сопылық философияда жалғыздық адамның нәпсіден арылып, рухани жетілу жолына түсуі үшін қажет. Йасауи жалғыздықты Жаратушыға жақындау үшін уақытша сыртқы дүниеден алыстау, ішкі жан дүниеге үңілу деп түсіндіреді. Мұндай жалғыздық рухани тыныштыққа жетуге, өмірдің мәнін қайта түсінуге және шынайы құндылықтарды ұғынуға мүмкіндік береді.

Сонымен, Йасауи жалғыздықты физикалық және рухани деп екіге бөліп қарастырады. Физикалық жалғыздық – сыртқы әлемнен оқшаулану арқылы рухани тәжірибеге ден қою, өзіндік ізденіске түсу кезеңі. Бұл Йасауидің қылуатте өткізген өмірімен тығыз байланысты. Рухани жалғыздық – адамның ішкі жан дүниесінде кездесетін күй, бұл өзін-өзі іздеу мен тану арқылы пайда болады. Йасауи ілімінде бұл рухани жетілуге, жүректі тазартуға және Жаратушыға жақындауға апаратын жол деп сипатталады.

Рухани кемелдікке жету – адамның өзінің шынайы болмысын танып, Жаратушымен толық үйлесімге келуі. Жалғыздық бұл жетілуге қажетті құрал болып табылады. Йасауи үшін жалғыздық адамның рухани тыныштыққа жетіп, жүрегін тазартып, шынайы құндылықтарды тануына

мүмкіндік береді. Ол жалғыздықта жүрек тазарып, Жаратушымен байланыс орнап, адам өмірінің мәні ашылады деп түсіндіреді. Жалғыздықтың мәні – сыртқы дүниенің өткіншілігін түсініп, шынайы, мәңгілік құндылықтарға бет бұру.

Қазіргі заманның қарбалас өмірінде жалғыздық жиі теріс құбылыс ретінде қабылданады. Адамдар оны оқшаулану немесе әлеуметтік байланыстардың азаюы деп түсінеді. Алайда, Йасауи философиясы жалғыздықты өзін-өзі тану мен рухани өсу құралы ретінде қарастырады. Йасауи ілімінде жалғыздықтан қорықпауға, керісінше, оны жан тыныштығын табу және рухани жетілу мүмкіндігі ретінде қабылдауға шақырылады. Оның жалғыздық арқылы рухани биіктікке жету туралы идеясы мәңгілік маңызға ие.

Қожа Ахмет Йасауидің өмірі мен ілімі жалғыздық пен рухани кемелдіктің өзара байланысын көрсетеді. Ол 63 жасында жер астындағы арнайы қылуатке түсіп, қалған өмірін Жаратушымен байланыс орнатуға арнады. Оның қылуаттегі өмірі жалғыздықтың адамның ішкі жан дүниесін жаңғыртуға және шынайы рухани құндылықтарға жетуге көмектесетінін дәлелдейді. Йасауи үшін жалғыздық рухани жолдағы қажетті кезең болып табылады. Бұл кезеңде адам нәпсіден арылып, рухани жетілуге жол ашады. Йасауидің бұл идеялары рухани тыныштық пен өмірдің шынайы мәнін іздейтіндер үшін өзекті болып қала береді.

Қазақ мәдениетінде Йасауи ілімі ежелден бері рухани негіздің ажырамас бөлігі болып келеді. Оның сопылық жолы қазақ халқының рухани мұрасында сақталған. Бүгінгі қазақ қоғамы үшін Йасауи философиясы, оның рухани және моральдық құндылықтары жаңғыртылып, қоғамдағы

экзистенциалдық мәселелерді шешуге көмектесе алады. Бұл қазақ халқының рухани мұраларын жаңғыртуға мүмкіндік береді, сондай-ақ рухани құндылықтарымызды сақтап қалуға көмектеседі.

Қорытынды. Қожа Ахмет Йасауидің философиясы – адам болмысының терең мәнін, рухани жетілу мен өмірдің шынайы мақсатын ашатын ерекше ілім. Оның экзистенциалдық аспектілері, атап айтқанда, фәни мен бакилықтың айырмашылығы, адамның Жаратушымен байланысы, нәпсімен күрес және рухани тазалық мәселелері қазіргі заманның рухани ізденістеріне жауап береді. Йасауидің шығармаларында адам өмірінің өткіншілігі мен мәңгілік құндылықтарға ұмтылу қажеттілігі кеңінен суреттеліп, адамның өзін-өзі тануы мен рухани кемелдікке жету жолы көрсетіледі.

Бұл ілімнің қазіргі қоғам үшін маңызы ерекше. Жаһандандудың және материализмнің үстемдігі жағдайында адамдар жиі рухани дағдарысқа тап болады. Йасауидің идеялары осындай қиындықтарды жеңіп, шынайы тыныштыққа жетуге бағыттайды. Оның "нәпсімен күрес" және "жүрек тазалығы" туралы ойлары адамға рухани мәнін түсінуге және өмірдің шынайы құндылықтарын бағалауға көмектеседі. Сонымен қатар, Йасауидің сопылық тәжірибесі рухани және моральдық құндылықтарды жаңғыртып, қазақ халқының ұлттық рухани мұрасын қайта тануға ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, Қожа Ахмет Йасауидің философиясы бүгінгі қоғамның рухани ізденістеріне жауап беріп, адам өмірінің терең мәнін ашуға бағытталған. Бұл ілім тек өткеннің мұрасы емес, бүгінгі және болашақ ұрпаққа рухани бағыт-бағдар беретін құнды рухани қазына болып табылады. Йасауи идеяларын зерттеу және

насихаттау – адамның шынайы дамуын қамтамасыз етудің маңызды болмысын тану және қоғамның рухани қадамы.

Әдебиеттер тізімі

1. Бурабаев, М. Казахская философия: истоки и эволюция [Текст] / М.Бурабаев. – Алматы: Ғылым, 1996.- 272 б.
2. Нұрманов, Ә. Йасауи ілімі және қазақтың рухани мәдениеті [Мәтін] / Ә.Нұрманов. – Алматы: Дәуір, 2001.-144 б.
3. Балтабаев, М. Суфийская философия Ходжи Ахмеда Ясави и казахская духовность [Текст] / М.Балтабаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. - 128 б.
4. Nasr, Seyyed Hossein. Islamic Philosophy from Its Origin to the Present: Philosophy in the Land of Prophecy. – Albany: SUNY Press, 2006. – 390 p.
5. Schimmel, Annemarie. Mystical Dimensions of Islam. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975. – 512 p.
6. Иассауи, А. Диуани хикмет [Мәтін] / А.Иассауи. - Алматы:Халықаралық Абай клубы, 2009. – 312 б.
7. Сарсенбеков, Н.Ж. Ахмет Яссауи хикметтерінің экзистенциалдық сипаты [Мәтін] / Н.Ж. Сарсенбеков // Адам әлемі. – 2021. – No. 4 (90). – Б. 43-52.
8. Алимбаев, А.Е. Қожа Ахмет Ясауи және Абай Құнанбайұлы шығармаларындағы ізгіліктің жырлануы [Мәтін] / А.Е. Алимбаев, Б.М. Осеров // Еуразия гуманитарлық университетінің хабаршысы, №2/2024, Астана, 2024, Б.: 90-97.
9. Қожа Ахмет Иассауи. Хикметтер [Мәтін] / Иассауи Қожа Ахмет. - Алматы. Өнер, 1995. – 208 б.

Р.Е. Джуншеев - Таразский университет им. М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ ЯСАУИ И ЕЕ РОЛЬ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. В статье исследуются экзистенциальные аспекты философии Ходжи Ахмеда Ясави. Используются методы философского анализа, текстового анализа (герменевтики), ценностно-оценочного и семантического анализа. Рассматриваются идеи о бренности и вечности, борьбе с эго, духовном совершенствовании и чистоте сердца, изложенные в произведении Ясави «Диуани Хикмет» и раскрывается их значение для понимания человеческого бытия.

Учение Ясави, призывающее к духовным поискам, самопознанию и установлению связи с Творцом, рассматривается как ценное направление для преодоления духовных кризисов современного общества. Его идеи способствуют национальному духовному возрождению и демонстрируют связь с экзистенциальной философией. Результаты исследования подчеркивают значение учения Ясави в казахской философии и общечеловеческой культуре, а также доказывают его актуальность для современности.

Ключевые слова: Ходжа Ахмед Ясави, Диуани Хикмет, экзистенциализм, человеческое бытие, смысл жизни, бренность и вечность, суфийская философия, духовное совершенствование, чистота сердца.

YASAWI'S EXISTENTIAL PHILOSOPHY AND ITS ROLE IN MODERN SOCIETY

Abstract. This article explores the existential aspects of Khoja Ahmed Yasawi's philosophy. Methods of philosophical analysis, textual analysis (hermeneutics), value-assessment, and semantic analysis are used. The ideas about the transient and eternal, the struggle with the ego, spiritual growth, and purity of the heart presented in Yasawi's work *Diwani Hikmet* are analyzed, and their significance for understanding human existence is revealed.

Yasawi's teachings, calling for spiritual quest, self-awareness, and connection with the Creator, are considered a valuable approach to overcoming spiritual crises in modern society. His ideas contribute to national spiritual revival and demonstrate a connection with existential philosophy. The research results highlight the significance of Yasawi's teachings in Kazakh philosophy and universal culture, as well as prove their relevance for the contemporary era.

Keywords: Khoja Ahmed Yasawi, Diwani Hikmet, existentialism, human existence, meaning of life, transient and eternal, Sufi philosophy, spiritual growth, purity of heart.

03.12.24 ж. баспаға түсті

09.12.24. ж. түзетулермен түсті.

17.12.24 ж. басып шығаруға қабылданды

Мақалаға сілтеме:

Джуншеев, Р.Е. Ыасауидің экзистенциалдық философиясы және оның қазіргі қоғамдағы рөлі [Мәтін] / Е.Р. Джуншеев // *Dulaty University Хабаршысы*. – 2024. – Б.90-100
<https://doi.org/10.55956/CILP1406>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).